CAPITOLUL II
EŞECUL LUI ISUS

I. – *Certitudinea acestui eşec.* – Cauzele sale: Isus nu vorbeşte nici poporului, nici cărturarilor, nici preoţilor într-un limbaj convingător. – Drumul la Ierusalim şi moartea lui Isus. – O prevăzuse?

II. – *Împrăştierea Apostolilor.* – În ce fel *credinţa în învierea* lui Isus le trezeşte curajul. – Din ce fenomene decurge această credinţă. – Consecinţele sale privind constituirea christologiei primitive şi naşterea creştinismului.

III. – *Reorganizarea credinţei discipolilor.* – Ideea apropiatei *întoarceri* a lui Mesia Isus. – Şansele slabe ale succesului doctrinei apostolice. – Ce-i asigură supravieţuirea: transplantarea pe teren grecesc.

I

Privitor la ceea ce a gîndit Isus asupra principiului misiunii sale, a caracterului persoanei sale şi asupra influenţei rolului său, textele ne lasă în incertitudine. Ceea ce vedem clar, în schimb, este că el nu reuşeşte, că compatrioţii săi palestinieni nu au crezut în misiunea pe care şi-o atribuia şi nu s-au conformat sugestiilor morale pe care el le oferea. Cît timp a circulat printre ei[35] –unul foarte scurt, de altfel– l-au privit cu curiozitate sau indiferenţă, dar fără a-l urma. Cel mult, poate că a sedus cîteva sute de galileeni naivi, deoarece Evangheliile ne arată mulţimile îngrămădite pe urmele sale şi fermecate de cuvîntul său. Nu trebuie să uităm ceea ce ne spun aceleaşi Evanghelii în alte părţi –cu mult mai multă dreptate– asupra împietririi inimilor evreilor. În adevăr, însuşi Isus pare a nu mai crede că i-ar putea mişca. Cauzele eşecului său se văd destul de limpede.

Poporului, nu-i vorbea cu cuvintele pe care acesta le aştepta. El predica întoarcerea la sine, dragostea pentru aproapele, smerenia inimii, încrederea filială în Dumnezeu, unor oameni care sperau într-o chemare la arme şi aşteptau anunţul ultimei lupte de dinaintea victoriei eterne. El nu spunea: „Ridicaţi-vă! Unsul lui Yahweh este printre voi", ci: „Pregătiţi-vă pentru

[35] Viaţa publică a lui Isus nu poate fi socotită după datele Evangheliei a IV-a, care ar permite să-i atribuim o durată de aproximativ trei ani. Cu siguranţă că aceasta a durat cîteva luni, poate cîteva săptămîni, nu ştim exact. (n.a.)

BDD-B621-05 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:19 UTC)

pocăință, spre a vă înfățișa cum se cuvine la Judecata care se apropie". Nu le cerea să acționeze, ci doar să aştepte într-o anumită poziție morală şi religioasă, care schimba aşteptarea în constrîngere. Fiu al lui Israel, el nu dovedea, probabil, decît un exclusivism relativ: pietatea inimii, credința centurionului roman ori a cananeenei, păreau a egala în ochii săi meritele naşterii pure. Mai exact spus, un păgîn care credea în cuvîntul său se plasa, în ochii săi, cu mult deasupra unui evreu necredincios. Vorbea mult de justiție, de pace, de însuflețire către Tatăl şi, prin asta, de resemnare, de răbdare; nimic despre revoltă, şi nici despre triumful poporului ales asupra străinilor. Toate acestea –în care, pentru noi, stau originalitatea şi farmecul său– nu puteau fi pe placul înfocaților mesianişti ai Palestinei.

Cărturarilor le apărea ca un ignorant pretențios care, în mod naiv, credea că bunul simț putea înlocui ştiința, iar sufletul rațiunea. Unul care, fără a fi frecventat şcolile, vorbea despre „autoritate", şi asta numai pentru că simțea duhul Tatălui în el. Spiritul lor îi displăcea, spontaneitatea religiei sale se simțea constrînsă de formalismul religiei lor: antipatia nu putea fi decît reciprocă. Desigur, nu trebuie să uităm că Evangheliile pe care le avem reflectă preocupările unor timpuri în care legalismul evreu nu-i mai înfrîna deloc pe creştini, prin urmare, vremuri în care aceştia înclinau să-i atribuie Învățătorului desconsiderarea pe care o aveau ei față de acest legalism. Totuşi, din numeroasele texte în care Christos atacă scribii şi invers, din cele în care îi vedem întinzîndu-i capcana întrebărilor insidioase nu putem să nu extragem ideea clară a unui conflict latent între ei şi el. Evident, respecta Legea, ținea la ea, însă nu ținea la ea în mod exclusiv şi se arăta dispus să aşeze inspirațiile pietății deasupra recomandărilor rabinice.

Preoților de la Ierusalim, aristocrației saducee, le apărea ca fiind cel mai periculos şi stînjenitor dintre agitatori. Periculos pentru că, în cele din urmă, putea provoca în popor una din acele mişcări violente şi absurde pe care autoritățile romane le reprimau mereu cu severitate –agitație ce tulbura liniştea celor de la Templu. Stînjenitor, pentru că, în mod nechibzuit, ajungea să etaleze sub ochii poporului comparații şi apropieri care, în cele din urmă, se întorceau în dezavantajul sacerdoțiului.

BDD-B621-05 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:19 UTC)

Mai mult decît o arătа, poate, poporul ezita împotriva lui *nabi*. Se spunea că Isus înmulțea *semnele*, adică miracolele, vindecînd posedați şi infirmi. Se poate să-i fi cerut deja –banalitate în acea țară şi în acele vremuri!– învierea cîtorva morți. Dușmanii săi raportau tot acest miraculos la influența lui Beelzebut[36], adică a Diavolului, însă cei simpli nu-i credeau pe cuvînt şi rămîneau perplecşi. În sfîrşit, dacă Isus nu le stimula entuziasmul, nici nu le descuraja simpatia. În schimb, doctorii şi preoții l-au detestat de cum l-au cunoscut, iar el a comis imprudența de a merge şi a se da pe mîinile lor.

Nu ne dăm prea bine seama ce anume l-a determinat să meargă la Ierusalim. Probabil că nu doar dorința de a celebra Paştele în orașul sfînt. Evangheliştii noştri au scris într-o vreme în care „misterul" vieții lui Isus stătea în moartea sa –moarte acceptată de el pentru a răscumpăra şi regenera umanitatea–, iar ei presupuneau că Domnul explicase încă de mult timp necesitatea Patimii sale. De aceea, ei nu ezită să ne spună că Isus urcă la Ierusalim pentru a-şi împlini astfel opera divină pe crucea Calvarului. Pentru istoric, starea sa de spirit şi intențiile sale adevărate par a fi mai obscure.

Avea, oare, conştiința clară a eşecului său? O putem crede, întrucît faptele vorbesc cu destulă elocvență. La drept vorbind, este greu de conceput că ar fi putut reuşi după cum voia. Discursul său moral nu avea sens şi nu putea da rod decît cu condiția de a fi întărit prin cîteva semne premergătoare ale marelui eveniment a cărui iminență o afirma. El nu se putea justifica decît prin împlinirea cuvîntului său. Or, semnele nu apăreau, iar cuvîntul său nu s-a împlinit încă, astfel că cei devotați lui au ajuns, încă de mult timp, să susțină că primii discipoli nu l-au înțeles bine şi că el nu le

[36] Baal Zebub este numele zeității supreme filistene. Numele semnifică 'zeul muştelor' şi se pare că este o formă coruptă şi batjocoritoare la adresa zeității dușmanilor lui Israel, numele real fiind Baal Zebul 'zeul cerului, zeul cel înalt'. Oricum ar fi, date fiind adversitățile dintre israeliți şi filisteni, cei dintîi îl identifică cu Satan. Traducerile ulterioare ale textului biblic au deformat aceste nume în felurite moduri, în istorie fiind frecventă practica de a trata depreciativ şi disprețuitor o zeitate importantă a unei comunități adverse, transformînd-o în zeitate negativă. (n.trad.)

BDD-B621-05 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:19 UTC)

spunea ceea ce părea a le spune. Ferm convins că deținea și anunța adevărul, el își închipuia, poate, că acesta se va manifesta la Ierusalim și că numai aici va străluci marea Zi, lucru care ar fi trebuit crezut, dacă ar fi să dăm crezare povestirii privind intrarea sa mesianică în oraș, printre aclamațiile populare. Eu unul, însă, mă îndoiesc că această intrare s-a petrecut astfel.

Oricare i-ar fi fost intențiile sau speranțele, Isus a fost rău inspirat să se transporte în acest mediu care nu era al său și în care dușmanii săi naturali erau stăpîni. A comis aici imprudențe, precum aceea de a se manifesta împotriva vînzătorilor de porumbei și a zarafilor din fața templului? Se poate. În orice caz, procuratorul roman învățase să nu se încreadă în inspirații evrei și nu le fu deloc greu preoților și doctorilor să-l convingă că, din motive de ordine publică, avea interes să pună capăt agitațiilor unui galileean de nimic. Deci Pilat îl arestă pe Isus, îl judecă și îl răstigni. Poporul îl lăsă s-o facă. După toate aparențele, eforturile Evangheliilor noastre de a-l inocenta pe roman și de a arunca asupra evreilor întreaga responsabilitate a crimei, nu se inspiră din adevărul faptelor, ci din dorința de a menaja autoritățile romane, într-o vreme în care creștinii nu găseau decît în acestea sprijin împotriva animozității sinagogilor.

Isus nu prevăzuse deloc ceea ce i s-a întîmplat, groaza și fuga discipolilor săi fiind proba evidentă. Lovitura de forță a lui Pilat l-a izbit în plină visare și părea să-i sfărîme opera. Este foarte probabil ca în ultimele sale zile neliniștea față de viitor, incertitudinea prezentului și –cine știe?– îndoiala de sine să-l fi invadat, și ca gîndul la apropiata sa moarte să-i fi apăsat spiritul. Dar nimic nu ne îndreptățește să credem că și-ar fi socotit util supliciul, pentru îndeplinirea misiunii sale, totul obligîndu-ne să credem că nu a spus nimic în acest sens. În fapt, pentru că miracolul anunțat nu se producea nicicum, pentru că Yahweh nu se manifesta deloc, ce mai putea face decît să se furișeze în Galileea sau să-și plece capul și să-și îndure destinul? Că, într-adevăr, se gîndea să se reîntoarcă în țara sa, s-a presupus pe baza faptului că, după Evanghelia lui Matei, a dat întîlnire discipolilor săi în Galileea. Oricum, dacă aceasta a fost intenția sa, nu a avut timp a o urma.

II

BDD-B621-05 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:19 UTC)

Se pare că „scandalul crucii”[37], cum va spune sfîntul Paul, trebuia să pună capăt tentativei lui Isus. El se ridicase pentru a anunța un eveniment care nu s-a produs, apoi a pierit, iar discipolii săi s-au dispersat plini de spaimă. Nu trebuia ca ei să abandoneze pînă şi speranța care le-a fost sădită în inimă, să plîngă şi să blesteme eroarea lui şi a lor? Să nu uităm, el nu fondase nimic. Nu aducea o religie nouă, nici măcar un rit nou, ci o concepție personală, mai mult decît originală, asupra pietății în religia evreiască, în care el nu pretindea să schimbe nici credința, nici Legea, nici cultul. În centrul învățăturii sale se plasa ideea mesianică –care aparținea aproape tuturor compatrioților săi în aceeaşi măsură cît îi aparținea şi lui–, şi pe care el doar o concepea într-o manieră proprie. Să reținem că ne este imposibil a afirma că această manieră însăşi îi era cu adevărat proprie. A-i atribui voința de a fonda o Biserică, Biserica sa, de a o prevedea cu rituri, sacramente, semne sensibile ale grației sale, şi de a-i pregăti cucerirea întregului pămînt, sînt tot atîtea anacronisme. Mai mult, sînt tot atîtea distorsiuni ale gîndirii sale, de care, dacă ar fi avut cunoştință, ar fi fost scandalizat. Atunci, însă, ce poate rămîne din el, în afara cîtorva maxime morale –folositoare, cu siguranță, dar mai puțin originale decît se spune de obicei– şi în afară de amintirea mişcătoarelor sale virtuți, de farmecul personal? Logica răspunde: nimic. Şi totuşi, urmarea evenimentelor pare a fi contrazis logica.

Credința-încredere a apostolilor triumfă asupra morții însăşi. Şi astfel ajungem în cea mai obscură zonă a problemei. Ei s-au regăsit în Galileea, în cadrul familiar în care trăiseră cu el, au crezut că-l revăd şi şi-au închipuit că nu mai era mort. Acesta este faptul, amănuntele, însă, ne scapă. După cum era inevitabil, legenda l-a voit luminos, dar l-a făcut ininteligibil, contopindu-l cu episoade minunate, neverosimile şi pe care contradicțiile

[37] Sintagma se referă la întreg complexul de întîmplări umilitoare pînă şi pentru o ființă umană, prin care a trecut Isus din momentul în care a fost arestat şi pînă la moartea sa fizică: interogatoriul, batjocorirea de către soldați, drumul Calvarului, culminînd cu crucificarea. În lumea greco-romană şi orientală a epocii, acestea erau inacceptabile în legătură cu Divinitatea. Paul este cel care, printr-o dialectică iudeo-grecească va formula explicații care, încă din vremea sa, au început a fi acceptate. (n.trad.)

BDD-B621-05 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:19 UTC)

textelor le fac să devină imposibil de controlat. Povestirile evanghelice care ne istorisesc Învierea, sînt privite de critică ca nişte agregate compozite de amintiri confuze, de precizări inventate, de vechi „istorii" devenite banale în lumea orientală. Ce este la bază, însă? Căci, fără îndoială, ceva sigur există! După toate aparenţele, există o viziune a lui Petru, urmată de viziuni colective, fenomene de contagiune mentală, care nu sînt singulare în istoria religiilor.

Să nu uităm că, dacă apostolii au revenit de la Ierusalim complet îngroziţi, dezorientaţi, descurajaţi pe moment –pentru că ceea ce aşteptau nu s-a produs şi pentru că o lovitură atît de bruscă şi de neaşteptată i-a izbit–, ei pot, totuşi, să nu fie disperaţi. Şi-au pus o prea mare speranţă în promisiunea lui Isus, pentru a se rupe de aceasta, iar după trecerea primului moment de confuzie –în acelaşi mediu în care, nu demult, aceasta i-a pătruns–, speranţa a acţionat din nou asupra lor –în special asupra lui Petru– în mod energic. Or, promisiunea lui Isus este pentru ei legată de persoana lui Isus. A mărturisi că această persoană a dispărut pentru totdeauna este a consimţi să părăseşti orice speranţă. Credinţa lor se fixează şi –ca să spunem aşa– se concentrează hipnotic asupra acestei idei: nu este posibil să ne fi abandonat şi ca moartea sa să fie definitivă. Rezultatul necesar al acestei tensiuni spre o *constantă* asemănătoare, în mintea oamenilor neinstruiţi şi mistici totodată, exaltaţi de aşteptare şi de dorinţă, este viziunea. De aceea Petru îl *vede* pe Isus, iar alţii, după aceea, îl văd cum îl văzuse Petru. Puţin importă că este vorba despre veritabile halucinaţii sau de interpretări halucinatorii cu oarecare aparenţe vizuale; pescarii de pe lacul Genezaret erau la fel de dezarmaţi atît în faţa unuia cît şi a altuia dintre aceste fenomene.

Viziunile îi conving pe apostoli că Isus *trăieşte*, că trăieşte cel puţin în *spiritul său* glorificat de Dumnezeu. Pentru ca el să trăiască, însă, trebuie ca el să nu mai fie mort şi, dacă nu mai este mort –pentru evreii din acel timp, indubitabil– este pentru că a înviat. Nu neapărat cu *corpul său pus în pământ*, dar a înviat cu un corp. Presupunînd că apostolii nu se gîndiseră mai înainte decît la apariţiile *spiritului* său, fără îndoială că ei nu putură să rămînă multă vreme la această opinie, deoarece credinţa populară le descria

BDD-B621-05 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:19 UTC)

o înviere ca pe o reluare integrală a vieții terestre[38], și, de asemenea, pentru că diverse texte din Scriptură, în care căutaseră anunțul și justificarea învierii lui Isus, le-au impus convingerea că el ieșise din mormînt la capătul a trei zile, sau a treia zi[39]. Pe această convingere a apostolilor s-a fondat legenda, edificarea ei avînd loc, în cea mai mare parte, pe teren grecesc.

Deocamdată nu insist pe această construcție secundară. Să remarcăm doar că singura afirmație apostolică: *Noi l-am văzut; Dumnezeu l-a înviat*, reclamă o concluzie: de ce l-ar fi ridicat Dumnezeu pe Isus din odihna morților dacă nu pentru că îi rezervase un rol primordial în opera sa viitoare? Opera nu putea fi decît instaurarea Împărăției pe care Învățătorul o anunțase, iar rolul nu putea fi decît acela de Mesia. Două versete din *Faptele Apostolilor* (2, 32 și 36) ne permit să sesizăm pe viu raționamentul apostolic: „*Pe acest Isus, Dumnezeu l-a înviat,* spune un verset, *și noi toți sîntem martorii acestui fapt*", iar celălalt concluzionează: „*Așadar, să știe cu siguranță toată casa lui Israel că Dumnezeu l-a făcut Domn și Christos pe acest Isus pe care voi l-ați răstignit*". Bineînțeles, nu garantez că expresia atribuită aici sfîntului Petru îi aparține într-adevăr –eu cred contrariul–, deoarece utilizarea cuvîntului *Domn* (*Kyrios*) dezvăluie un redactor elenizant –adică aparținător de christologia comunităților elenistice–, dar apropierea celor două afirmații răspunde, cu siguranță, unei realități psihologice.

Dacă această credință a apostolilor în învierea Învățătorului lor, nu s-ar fi produs, *nu ar fi existat creştinismul*, și din acest punct de vedere s-a putut susține (Wellhausen[40]) că, *fără moartea sa*, Isus nu ar fi ocupat nici un loc în

[38] După unii, în timpul vieții sale, Isus trecea drept Ioan Botezătorul înviat. (n.a.)

[39] *Osea*, 6, 2: „Ne va face să trăim în două zile și, a treia zi, ne va ridica și ne va face să fim în fața lui". *Iona*, 2, 1: „și Iona a stat în pîntecele peștelui trei zile și trei nopți" (Cf. *Mt*., 12, 40). Ne putem gîndi și la *Psalmi*, 16, 10 (Cf. *Fapte*., 2, 27 și 31). (n.a.)

[40] Julius Wellhausen (1844-1918), biblist și orientalist, profesor de teologie la Greifswald, profesor de limbi orientale la Halle, Marburg și Göttingen. Lucrarea sa, *Prolegomena zur Geschichte Israels*, este o sinteză amănunțită a tuturor opiniilor de pînă la el privind originea Torei, iar cercetarea și studiul apariției celor cinci cărți biblice al Torei este făcută în contextul istoric și social. Julius Wellhausen dezvoltă astfel tipul de argument numit *ipoteza documentară*. (n.trad.)

BDD-B621-05 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:19 UTC)

istorie. Invers, putem susține că întreaga doctrină esențială a creştinismului se întemeiază pe acestă înviere? Din punctul de vedere al dogmaticii nu i-am putea decît cu greutate exagera importanța şi ar părea legitim să-i punem, ca epigraf, sub titlul oricărui expozeu al credinței ortodoxe, cuvîntul sfîntului Paul din prima *Epistola 1 către corinteni* (15, 17): *„Iar dacă Christos nu a înviat, credința voastră este zadarnică!"*

În rest, pentru cine se situează în punctul de vedere pur istoric al determinării şi extensiei creştinismului, importanța credinței în învierea lui Isus nu pare deloc mai mică, deoarece această credință în Domnul Isus a devenit fundamentul unei religii noi care, devreme separată de iudaism, s-a oferit tuturor oamenilor ca o cale divină a mîntuirii. Prin ea, influențele vechiului mit oriental al zeului care moare şi învie pentru a-şi conduce credincioşii la viața veşnică, vor pătrunde în conştiința comunităților creştine, mai puțin a celor elenizante, şi vor transforma rapid pe Mesia evreu, erou național –de neînțeles şi indiferent pentru greci– în Isus Christos, Domn şi Mîntuitor, Fiu al lui Dumnezeu şi Vicar al lui Dumnezeu în lume, cel căruia, după cum o spune din nou sfîntul Paul, toți cei care cred îi invocă numele şi în fața căruia creația toată trebuie să-şi îndoaie genunchiul[41].

III

Pentru a începe –din moment ce accepta învierea–, credința discipolilor trebuia să se reclădească şi să se reorganizeze.

Să se reorganizeze, deoarece este limpede că nu mai putea trăi doar din afirmațiile lui Isus. Moartea sa modifica poziția chestiunii, deoarece căpăta –în mod voit sau forțat– un loc în perspectiva eshatologică[42]. Mai întîi, credința a fost considerată ca fiind destinată să facă posibilă învierea –proba supremă a măreției mesianice a Răstignitului–, urmînd ca din această să se facă marele mister, consecința necesară, scopul întregii opere. Şi se spune: „Isus Nazarineanul a venit ca un om inspirat de Dumnezeu, înmulțind

[41] *1Cor.* 1, 2; *Filipeni*. 2, 9 şi urm. (n.a.)

[42] Adică în tabloul sfîrşitului lumii, a celor din urmă lucruri (> gr. ἔσχατος 'ultimul, capăt') (n.a.)

BDD-B621-05 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:19 UTC)

semnele şi făcînd binele; el a pierit de mîna celor ticăloşi; însă el era Mesia cel ales; Dumnezeu a dovedit-o înviindu-l din morţi a treia zi, şi curînd va reveni plin de gloria sa celestă pentru a inaugura Împărăţia pe care a promis-o". În predicile lui Christos pare a fi esenţială ideea iminenţei Împărăţiei, în predicile apostolice, esenţiale sînt ideea măreţiei mesianice a lui Isus şi cea a apropiatei sale reveniri. În adevăr, conform cărţii *Faptelor*, acestea sînt cele două teme pe care au început a le dezvolta cei doisprezece, după revenirea la Ierusalim.

Este sigur că ei deţineau o putere de iluzionare mai puţin obişnuită, deoarece, *a priori*, totul lăsa să se presupună că ei vor obţine încă mai puţin succes decît Învăţătorul lor, şi că îi aştepta acelaşi sfîrşit. Dacă evreii nu crezuseră în Isus în timpul vieţii sale, cum ar putea adera la el acum, cînd totul lăsa să se creadă că s-a înşelat singur, că nu s-a putut salva nici măcar în clipa supliciului, că a murit în mod mizerabil în faţa poporului său? Se spune că a înviat? Dar cine l-a văzut? Discipolii săi? Slabă mărturie. În adevăr, la Ierusalim, cei doisprezece avură parte de o primire pe care oricine altcineva în afara lor ar fi putut să o prevadă: cîştigară cîteva duzini de partizani, precum cea din urmă sectă, păstrară bunăvoinţa poporului prin rigoarea pietăţii lor evreieşti şi prin asiduitatea lor faţă de Templu –ceea ce, în treacăt, probează cît de puţin înţelesese Învăţătorul lor să se separe de religia lui Israel– şi stîrniră înverşunarea dispreţuitoare a cărturarilor şi a preoţilor, suferind diverse persecuţii. Condiţia lor mizerabilă, caracterul lor pacific şi de asemenea, poate, părerea bună pe care poporul o avea despre ei, îi scăpară de la moarte; pentru mulţi dintre ei, de altfel, aceasta nu a fost decît o amînare a morţii. Recrutară cîţiva oameni de prin micile oraşe vecine Ierusalimului, dar în mod evident printre evreii de rasă succesul lor îşi atinse degrabă apogeul. Acest succes era de o atît de slabă influenţă, încît în ochii celor mai puţin avizaţi părea evident că erezia creştină nu va depăşi generaţia care a văzut-o născîndu-se, că în curînd credincioşii lui Isus Nazarineanul vor cădea în uitare, precum şi cei ai Botezătorului ori cei ai oricărui alt *nabi*.

Nu s-a întîmplat deloc astfel deoarece a intervenit un element nou care schimbă lucrurile complet: incapabilă de a se înrădăcina pe teren evreiesc,

BDD-B621-05 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:19 UTC)

speranța apostolică se trezi transportată pe teren grecesc. Vom vedea cum. Iar acolo –se înțelege de ce–, această speranță va prospera. La drept vorbind, aici trebuie căutat primul moment al evoluției creştinismului.

BDD-B621-05 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:19 UTC)